

MAKALE

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE SU SEKTÖRÜ

19 Ekim 1994 tarihinde MM O İstanbul Şubesi'nin düzenlediği, İTÜ Makina Fakültesinde yapılan "BİR ÇÖZÜMSÜZLÜK ÖRNEĞİ YA DA İSTANBUL' UN SU SORUNU" konulu panelden Marmara Üniversitesi Mak. Fak. Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Osman ALTUĐ'un konuşmasından özetlenmiştir.

Sayın başkan, değerli konuklar. Su sektöründen ve kayıt dışı ekonomiden bahsedeceğim. Önceki dönemlerde su serbest mal niteliğindedir. Aynı hava gibi. Bunun iktisadi mal'a dönüşmesi, ihtiyacın bulunduğu yere intikaliyle söz konusu oldu. Mesela; çölde su ister istemez iktisadi mal niteliğindedir. O zaman şu soruyu sormak gerekir. Üretim nedir? Üretim fayda yaratmaktır. Kaç çeşit fayda yaratılır? Mekan faydası, zaman faydası ve şekil faydasını yaratırsınız. Su, insanın tüketimine yararlı kılınmak için mekan faydası yaratılarak insanların ihtiyacına sunulur.

Dünya Bankası verilerine göre, bir yılda dünyada su ihtiyacının belli ölçülerde karşılanabilmesi için 300 milyar dolarlık bir yatırım yapılması gerekmektedir. Bu ise günde yaklaşık 80 milyon dolara denk gelmektedir. Buna karşılık sigara için günde tüketilen para miktarı 124 milyon dolardır. Silahlanma için ise 1,56 milyar dolar.

Su en önemli ihtiyaç. Bunun için günde 80 milyon dolarlık bir yatırım, buna karşılık sigara için 124 milyon dolar harcanıyor. Yani insanlar kendisini zehirlenmek için 124 milyon dolar harcıyor. Türkiye'de bütçeden ve İSKİ kaynaklarında su için yapılması öngörülen yatırım tutarı 1993 yılında 30 trilyon TL. Günde yaklaşık 100 milyar TL. Demek ki Türkiye'de bütçeden ve İSKİ kaynaklarında su için yapılması öngörülen yatırım yaklaşık 100 milyar TL. Bunun dolar karşılığı ise 3 milyon dolarlık bir su yatırımı gerekiyor. Ama bunu da yapamıyoruz, gerçekleştiriyoruz. Yatırımları yapıyorsanız, suyu sağlıyorsanız, bu yatırımları geri almanız lazım. Ne yapacaksınız? Yapmış olduğunuz yatırımı parasal olarak geri alacaksınız ki su yatırımlarındaki sürekliliği sağlayabilesiniz. Burada yatırımlar, suyun bulunması, dağıtılması ve bunların finansmanıdır. Bunların hepsini yatırım kavramı içerisinde ele almak lazım.

Su açığından bahsedildi. O konuya girmiyorum. Şimdi İstanbul'da günlük atık su, 3,6 milyon m' dolayında. Bunun 1 milyon m3'ü İSKİ kaynaklarından, geri kalan 2,6 milyon m3'ü, özel girişimcilerin yeraltında açtığı kuyuların atıkları. İSKİ'nin su satışı 1993 yılı itibariyle, 10 m3'e kadar 23.000 TL./m3, 20 m3'e kadar da 46.000 TL./m3. Suyun İSKİ'ye maliyeti ise 15.000 TL. Su şebekelerindeki kayıp-(kaçak) %50 olduğuna göre, İstanbul'da sadece İSKİ bazında 500 bin m3 su kayıp ve kaçığı var. Yukarıda belirtilen maliyet rakamlarıyla İSKİ'ye dönmeyen finansman kaybı 7,5 trilyon TL. Bu miktar maliyet bedeli esaslarına göredir. Satış bedeli esasına göre ise 16,5 milyar TL.dir. Devletin bundan kaybettiğı katma değer vergisinin yanı sıra İSKİ'de büyük bir kazanç kaybına uğramaktadır.

İkinci bir kayıt dışılık, kaynak sularındaki kayıt dışılıktır. 1993'ten itibaren yeni bir iş dalı oluştu. Kaynak suları sektörü. Çeşitli veriler öne sürülmektedir. Çok iyimser bir rakamla İstanbul'da 94 yılında 800 tane su istasyonu olduğundan hareket ediyorum. Ama 2000 dolayında olduğu da söylenmektedir. Kesin rakam tam olarak bilinmemektedir. Yaklaşık bunların tümüne yakını kayıt dışı çalışıyor. Buradaki satış miktarı 6.000.000 litre/gün olduğunu ve litresinin 1000 liradan satıldığını kabul edersek 6 trilyonluk bir hasılat var. Bu 800 adet istasyon hesabına göredir. Bu miktarı rahatlıkla 3'e katlayabilirsiniz. Yani altı trilyonu üçle çarparsanız, suyun satış bedeli de bazı yerlerde 1000 TL'nin üzerinde olduğunu da düşünürsek 18 trilyondan fazla eder. Bunun maliyeti yaklaşık 375 lira olduğunu kabul edelim.(Yapılan hesaplar bunu gösteriyor.) Buna göre 2,250 trilyonluk maliyete karşılık 3,750 trilyonluk vergilendirilmemiş kazanç elde edilmektedir.

Şimdi bunları özetlediğimizde şunları görüyoruz. En iyimser rakamlarla, İSKİ'nin alamadığı katma değer vergisi 2,475 trilyon, kaynak sularındaki gelir vergisi kaçığı 1,5 trilyon, kaynak sularındaki KDV kaçığı bir trilyon.

Toplam 5 trilyon liralık bir vergi kaybı asgari ölçüde var.

Suyun bulunması ve dağıtımı Devlet tarafından yeterince yerine getirilemeyince yeni bir sektör doğuyor. Devlet bir tonunu yaklaşık 23.000 TL. ye satarken, bu kayıt dışı su istasyonları on litresini aynı fiyata satmaktadırlar. Saka kamyonunda on litre su 25.000 TL. Bu fiyatlar 4-5 ay önceki fiyatlar. Şu anda bu rakamlar da artmıştır. Ayrıca pet şişelerinde ve diğer ambalajlarda su satan firmalar var. Bu firmalar devletin l tonunda aldığı parayı 5-10 litre den alıyorlar. Demek ki çok büyük bir kayıt dışı kazanç elde edilmesi söz konusu. Bu neden kaynaklanıyor?. Devletin Kamu hizmetini gereğince yapamamasından kaynaklanıyor. Bazı hizmetler vardır ki bunları özelleştiremezsiniz, Su konusu yeniden gözden geçirilmesi gereken bir konu. Su konusunda ne oluyor? Devlet arıtarak verdiği suyun parasını alamayınca, yatırım için finansmanı sağlayamıyor. Finansmanı sağlayamayınca, toplu susuz kalıyor, kalmaya başlıyor. Her işimizde bu gerçekle karşı karşıya kalıyoruz. Oysa arıtarak şebekeye verdiğimiz suyu asgari bedellerden dahi olsa paralandırabilirsek, yatırımcı kuruluşa para olarak dönebilse, o zaman biz bu işin üstesinden rahatlıkla geliriz.

Çünkü her şeyin başında bir finansman meselesi var. O zaman bu kayıt dışılığı nasıl önlemeliyiz? Bu kayıt dışılık devam ettikçe Türkiye'de yeni bir baskı unsurunun doğacağına inanıyorum. Biliyorsunuz bir TUSİAD var. Şimdi bir de SUSİAD gündeme gelecek. Çünkü çok büyük bir menfaat var. Devletin bir tonuna 25.000 TL. ye sattığı bir suyu, siz bir litresini 25.000 TL'ye satarsanız çok korkunç bir lobi oluşturursunuz. İstanbul şimdiden çok

cazip su dağıtım merkezi haline gelmiş durumda. Çevreden, bütün illerden, ilçelerden çeşitli isimler altında tankerlerle su taşıyor. Bu tankerlerle taşınan sular-hani ayıp olmasın diye-belki su istasyonlarına aktarılıyor. Su istasyonuna aktarılmadan da direkt olarak halka satılıyor. İSKİ'nin atık su bedelini alması gerektiği halde, bu su direkt halka satıldığı için veya depolara aktarıldığı için, İSKİ bunlardan atık su bedelini de alamıyor. Düşünün Şimdi, hem atık su hizmetini vereceksiniz, hem de atık su bedelini almayacaksınız. Devlet de en azından 30 trilyon liralık ön gördüğü yatırımı gerçekleştirebilmesi için gerekli vergileri alamayacak . O zaman biz yeniden düşünmek zorundayız. Türkiye'de kayıt dışı su satışının artması beraberinde bir çok problemleri de getirmektedir.

Hem Devletin suyunu satacaksınız, hem de devletin 100 liraya sattığı suyu 1000 liraya satacaksınız. Terkos suyunu kaynak suyu olarak satsalar ona da razıyız. Çünkü, olmazsa belli arıtmalardan geçiyor. Her türlü sağlık koşullarından irak sular insanların tüketimine veriliyor. Böylece halk sağlığıyla da oynanmış oluyor. Burada biz, su sektöründe bu kayıt dışılığı önlemedikçe ve denetlemedikçe ki burada tüm vatandaşlar sorumludur - topluma karşı suç işliyoruz.

Toplum suçu işliyoruz. Çünkü o körpe çocuklarımızı, iyi beslenemeyen, dolayısıyla sağlık sorunları içerisinde olan insanlarımızı çok değişik zehirlenme olaylarıyla da baş başa bırakıyoruz.

Birinci konu bu. İkincisi, kayıt dışı olayının önlenmesi. Su en önemli ve hayati ihtiyaç. Her şekilde karşılamak durumundasınız. Dünyada ekolojik vergileme sistemi diye yeni bir sistem geliyor. Hatta ekolojik muhasebe sistemlerine geçiş var. Mesela, bir kağıt fabrikası, kullandığı ağaç miktarı kadar (bunun matematik hesaplarını da yapıyorlar) ağaç dikmek ve ona sürekli olarak bakmak mecburiyetinde.

Devlete vergi vermiyor, bunun yerine ağaç yetiştiriyor. Su konusunda da, ekolojik muhasebe içerisinde buna benzer şekilde bir çözüm getirebiliriz. Çeşitli kurum ve kuruluşlardan vergi almayabiliriz. Bazı şeyleri para ile ölçme şansınız yok. Biz milyonlarca yıllık bir mirası tüketiyoruz. Bu mirası parayla yerine koyma şansına sahip değil de. Mesela, bin yıllık bir ağacı ancak yeniden, bin yıl bekleyerek yetiştirebilirsiniz. Milyonlarca yıllık su kaynaklarını hovardaca harcadığınızda, o zaman miras biter, ama birileri bundan haksız kazanç sağlamış olur.

İşte kayıt dışı su sektörü de, birikmiş toplumun varlığını kişilerin çıkar sağlamasına yönelik bir hadise olarak karşımıza çıkıyor. Halbuki İSKİ gibi kamu kuruluşları kamunun çıkarlarını, gözeterek halkın istifadesine sunuyor. Su, kamusal bir mal. İster özel sektörde tarafından bulunup sarfiyata sunulsun, ister devlet tarafından. O zaman bu kamusal mal gerçeğinden hareket ederek, bütün bu kayıt dışılığı önleyici önlemleri almak durumundayız.

Bu kayıt dışılık çeşitli nedenlere bağlanabilir. Bunlar, teknik nedenler, siyasi nedenler ve finansal nedenler olabilmektedir. Örneğin siyasi nedenlerle gecekondulaşma yoluyla millete özelleştirme hakkını veriyoruz. Kırk yıldır özelleştiriliyor gecekondular. Sularını da veriyoruz fakat çoğunda su saatleri yok suları kaçak kullanıyorlar.

Çöp vergisini getirdik. Bu ekolojik vergilendirmeye yönelik bir hadise. Ayrıca Türkiye'de her türlü fon var. Neden bir su fonu olmasın. Mutlaka Türkiye'de bir su fonunu oluşturmalıyız. İSKİ'ye daha fazla taze kan sağlayabilmek için. İSKİ'nin yatırımlarında kullanılmasını sağlayıcı yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bir şeyler isterken, diğer taraftan gerekli olan düzenlemeleri yapmak lazım. Gereken desteği vermek gerekir. Siyasi konuları bir kenara bırakmak gerekir.

Su sorununu partiler üstü bir sorun olarak ele almak zorundayız. Çünkü suyu içerken A partisinin suyu, B partisinin suyu diye içmüyoruz. Sarf ederken de bunu düşünmüyoruz. Bunlar bizim doğal kaynaklarımız ve toplumun malıdır. Dolayısıyla Devlet de bu olaya partiler üstü çözümler getirmek zorundadır.

Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.